

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาการปรับตัวและการธำรงรักษาวัฒนธรรมในสภาพแวดล้อมใหม่ของชาวอีสานอพยพ ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวความคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการย้ายถิ่น
3. แนวคิดของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวและการธำรงรักษาวัฒนธรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน และความเชื่อของชุมชน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544 : 72) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคม อันเป็นผลของการที่มนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาติ จากสังคมมนุษย์ด้วยกัน และสั่งสมประสบการณ์ที่เรียนรู้ไว้ เพื่อปรับตัว ถ้ายทอด และปรับเปลี่ยนตามเหตุการณ์ เป็นสิ่งไม่หยุดนิ่ง มีการเคลื่อนไหว

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 81) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นวิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง กำหนด สะสม และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุดิบของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์

เกษม อุทยานิน (2506 : 103) ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นบรรดาแบบอย่างทั้งปวง ที่ควบคุมความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้รับความสำเร็จในความต้องการทางสังคม

จากความหมายต่าง ๆ ที่นักวิชาการทั้งหลายได้ให้ไว้เกี่ยวกับวัฒนธรรมความ ทำให้สามารถกล่าวได้ว่า:

1. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในอาณาบริเวณหนึ่ง

2. วิถีชีวิตมนุษย์ที่เป็นพฤติกรรมนั้นไม่ใช่เป็นพันธุกรรม แต่เป็นการเรียนรู้
3. พฤติกรรมดังกล่าวจะมีการสืบทอดกันต่อ ๆ ไป โดยตัวมนุษย์เอง โดยอาศัยสัญลักษณ์เป็นสื่อ

สุพัตรา สุภาพ (2528 : 108-109) ได้สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่า เป็นมรดกของสังคม ที่มีภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม และลักษณะอื่น ๆ ที่เป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ณรงค์ เส็งประชา (2531 : 3) ซึ่งกล่าวว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม ที่เกิดจากผลของการถ่ายทอดและเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน ๆ ดำเนินสืบทอดกันมามิขาด โดยเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการถ่ายทอด ได้แก่วิถี การสื่อสาร การใช้ภาษา ตัวเลข หรือเครื่องหมายที่กำหนดขึ้นมา

เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการไม่สิ้นสุด จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบทางสังคม เพื่อควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ ให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบ ระเบียบของสังคมซึ่งยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ มีการสืบทอดกันมาเนิ่นนาน จนกลายเป็นวัฒนธรรม

ในการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน อาจกระทำได้โดยการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533 : 43) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของระบบวัฒนธรรมชุมชนไว้ 3 ประการคือ

1. ระบบการผลิตหรือการทำมาหากิน
2. ระบบความสัมพันธ์หรือการอยู่ร่วมกันของบุคคลในชุมชน เช่นครอบครัว เครือญาติ ชุมชนและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน
3. ระบบความเชื่อ ซึ่งประกอบด้วย ศาสนา คุณค่า พิธีกรรม

ศรีศักร วัลลิโภดม (2537 : 27-29) กล่าวถึงชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนว่าประกอบด้วยโครงสร้างทางสังคม ที่สัมพันธ์กับระบบการผลิต และเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ จะต้องมีความสัมพันธ์กับโครงสร้าง ทั้ง 3 ประเภทดังกล่าว

ชยันต์ วรรณะภุติ (2529 :1-4) ได้สรุปความสำคัญ ของการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า

1. ต้องศึกษาวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นองค์รวมทั้งหมด หมายถึงต้องศึกษาครอบคลุมวิถีชีวิตทุกด้าน เพื่อทำความเข้าใจระบบต่าง ๆ เหล่านี้ มีความสัมพันธ์หรือขัดแย้งกันอย่างไร เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตในสังคม จึงไม่อาจแยกศึกษาเป็นส่วน ๆ ได้

2. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการและกลไกภายในสังคม เช่น ความขัดแย้ง หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม หรือการครอบงำที่มาจากสังคมภายนอก ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมต้องมองมิติด้านเวลาของวัฒนธรรมด้วย
3. วัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ย่อมมีบริบทแวดล้อมของมันเอง ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมต้องใช้เกณฑ์ที่มาจากสังคมนั้นในการมองวัฒนธรรม

ในแต่ละสังคมนิยมวัฒนธรรมเป็นของตัวเอง สมาชิกของสังคมเรียนรู้วัฒนธรรมสังคม โดยการเข้าร่วมกิจกรรมและทำตามกฎเกณฑ์ข้อบังคับของวัฒนธรรมเพื่อสืบทอด อนุรักษ์ ฟื้นฟู ให้วัฒนธรรมของชุมชนดำรงอยู่ต่อไป

ดังนั้นมิติของวัฒนธรรมชุมชนจึงครอบคลุมวิถีชีวิตทุกด้าน ระบบต่าง ๆ ในสังคม มีความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ส่งผลต่อกันและกัน เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนใด ก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ ไปด้วย นอกจากนี้วัฒนธรรมชุมชนยังมีเอกลักษณ์ของตัวเองและความหลากหลายตามเหตุผล หลักเกณฑ์และเงื่อนไข ที่แตกต่างกันไปตามบริบทแวดล้อมของชุมชนนั้น ๆ ดังนั้นการศึกษาได้เข้าใจระบบคุณค่าและสิ่งที่มีอยู่เบื้องหลังการแสดงออกของชุมชน จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ศึกษาได้มองและตีความ ตามบริบทของวัฒนธรรมนั้น ๆ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2537: 28) นอกจากนี้วิถีชีวิตของประชาชนในชนบท ยังมีความเรียบง่าย มีความผูกพันใกล้ชิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีครอบครัวลักษณะแบบขยาย ระบบความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง ร่วมคิด ร่วมกิจกรรมแบบสมัครใจ มีการจัดสรรบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละคนในการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทุกคนจะร่วมกันระดมความคิดอย่างสร้างสรรค์ ปฏิบัติหน้าที่ตามความถนัดของตนตามเพศและวัย (กาญจนา แก้วเทพ, 2538 : 78)

ชุมชนทุกแห่งล้วนมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับระบบความเชื่อส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ มีการตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบมาอธิบาย ความสงสัยเกี่ยวกับ การเกิด การตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องของวิญญาณว่ามีอำนาจทำให้มนุษย์มีการเช่นไหว้ บวงสรวง บูชา เกิดการยอมรับในเรื่องผีและเทพเจ้าต่าง ๆ และความเชื่อของแต่ละชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงผสมผสาน ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของสังคม (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2530)

จากการศึกษาของพิสมัย อะโน (2538) สรุปไว้ว่า การที่มนุษย์สร้างระบบความเชื่อเพื่อประโยชน์ของตนนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงตามขั้นตอนของเศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี โดยองค์ประกอบของความเชื่อจะประกอบด้วยแนวคิด พิธีกรรม และผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี จะมีพิธีกรรมและการติดต่อกับผี โดยผ่านผู้ประกอบพิธีคือคนเข้าทรง

ความเชื่อมีพื้นฐานมาจากการทำมาหากิน การต่อสู้เพื่อให้มีชีวิตรอด การพึ่งพาอาศัย ธรรมชาติ ความต้องการคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและความเป็นมาของชีวิต แล้วพัฒนาขึ้นมา เป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อ เกิดระบบคุณค่า ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ที่มักจะมักสอดแทรกหมุนเวียนไปตามฤดูกาลในแต่ละปี

ระบบความเชื่อในการเซ่นไหว้ผีและวิญญาณ ประกอบขึ้นเป็นพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลรวมทั้งช่วยปกป้องคุ้มครอง และบันดาลให้มีโชคลาภ แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ลัทธินาฬิกาและความเชื่อเหล่านี้ นำมาผนวกเข้ากับแบบแผนความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และโครงสร้างทางครอบครัว ทำให้เกิดการแสดงออกในเชิงพิธีกรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่น ความเชื่อในเรื่องความกตัญญูกตเวทีของชาวจีนที่มีต่อบรรพบุรุษ ทำให้มีพิธีกรรมบวงสรวงและเซ่นไหว้บรรพบุรุษ สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน (ลิขิต ธีระเวคิน, 2521 : 28-29)

สมิทธิ์ สระอุดม (2534 : 60-65 อ้างในวินิตี สมรัตน์) ว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำในสิ่งต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนโบราณสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลาน โดยการกระทำพิธีสักการะและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น พระภูมิเจ้าที่ ผีปญ่า เจ้าเข้าทรง เทพเจ้า ความเชื่อทางศาสนาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของวัฒนธรรมแต่ในสังคม เพราะเป็นตัวกำหนด พฤติกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เกี่ยวกับความดีความชั่ว สมิทธิ์ สระอุดมได้จำแนกลักษณะความเชื่อเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ความเชื่อทั่ว ๆ ไป เช่น ด้านปรากฏการณ์ธรรมชาติ ด้านฤกษ์ยามที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน เป็นต้น
2. ความเชื่อที่แฝงด้วยความกลัว เช่น ด้านไสยศาสตร์ โชคลาง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ซึ่งการที่มนุษย์มีความเชื่อทั้งสองด้านดังกล่าวทำให้มนุษย์มีความมั่นใจ และเกิดพลังในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาวิจัยของ ศุภกิจ เทพบัณฑิต (2539) พบว่าคนไทยอีสานที่อพยพมาอยู่ทางเหนือสุดของประเทศไทย ยังคงประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ค่านิยม และประเพณีเหมือนชาวอีสานที่อยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกประการ การใช้ภาษาอีสานในชีวิตประจำวัน การสื่อสารและสัมพันธ์กับสิ่งเดิม เป็นวิธีการถ่ายทอดเพื่อปลูกฝังในสมาชิกให้ยึดถือปฏิบัติตามวัฒนธรรมของชุมชน

จากความคิดที่กล่าวมาแล้วเกี่ยวกับวัฒนธรรมและความเชื่อในชุมชน แสดงให้เห็นถึงคุณประโยชน์ที่ชุมชนได้รับในการจัดการด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันในหลายลักษณะ และภายใต้เงื่อนไข สถานการณ์ และการเปลี่ยนแปลงในสังคม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับการย้ายถิ่น

กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เป็นการเคลื่อนไหวปรับตัวอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ บางครั้งการเปลี่ยนแปลงก็อาจจะเกิดขึ้นอย่างฉับพลันจากสาเหตุต่าง ๆ เช่นการเกิดภัยธรรมชาติ และสงครามเป็นต้น การโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยก็อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง วิถีชีวิต และแบบแผนพฤติกรรมได้อย่างรวดเร็วเช่นกัน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ยังอาจเกิดจากการวางแผนการจัดการของรัฐและผู้มีอำนาจในสังคม เช่น การปรับเปลี่ยนระบบ สาธารณสุขมูลฐาน การส่งเสริมด้านการเกษตร บางครั้งการวางแผนจัดการของรัฐหรือองค์กรต่าง ๆ ก็อาจจะเป็ความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและแบบแผนพฤติกรรมของมนุษย์ในบางด้าน

ชลิต วิพัทนะพร (2529) ได้ศึกษาการอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอิสาน และกล่าวไว้ว่าการอพยพย้ายถิ่นในดินแดนอิสาน เป็นตัวแบบ (Model) ที่ชัดเจนของการอพยพย้ายถิ่นในประเทศ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน อันเกิดจากปัจจัยภายในและภายนอกภูมิภาค ที่มีส่วนก่อให้เกิดแรงผลักดันและแรงดึงดูดให้ผู้คนในดินแดนอิสานอพยพย้ายถิ่น

ปัจจัยในภูมิภาค ส่วนใหญ่เกิดจากแรงผลักดันที่เกี่ยวข้องกับความฝืดเคืองทางด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของชาวอิสานช่วง พ.ศ. 2321-2453 ต้องเกี่ยวข้องกับ และพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นอย่างมาก ประกอบกับความเจริญทางเทคโนโลยีในสมัยนั้นยังอยู่ในระดับต่ำ ผู้คนจึงไม่สามารถควบคุม หรือเอาชนะความแปรปรวนของธรรมชาติได้มากนัก ขณะเดียวกันเขาเหล่านั้นยังมีภาระหน้าที่ ที่ต้องเสียส่วยอากรให้แก่รัฐเป็นประจำ สภาพการณ์เหล่านี้มีส่วนผลักดันต่อการอพยพย้ายถิ่น เพื่อแสวงหาพื้นที่ ที่อุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้สังคมของชาวอิสานในสมัยนั้น เป็นสังคมที่ยึดถือ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างแน่นแฟ้น การช่วยเหลือเกื้อกูล ความไว้วางใจซึ่งกันและกันเป็นสิ่งที่หาได้ไม่ยากในสังคม ด้วยเหตุนี้สังคมของชาวอิสานในสมัยนั้น จึงเป็นสังคมที่มีความผูกพันในตัวเองสูง ความผูกพันเช่นว่ในบางครั้งก็กลายเป็นแรงดึงดูด ให้ผู้คนเกิดการอพยพย้ายถิ่นขึ้นตรงกันข้ามหากความผูกพันดังกล่าวถูกทำลาย หรือเกิดความไม่สงบขึ้นในสังคม ก็กลับกลายเป็นแรงผลักดันที่ทำให้ผู้คนเกิดการอพยพย้ายถิ่นได้เช่นเดียวกัน

ปัจจัยภายนอกภูมิภาค ส่วนใหญ่เกิดจากแรงผลักดัน ที่เกี่ยวข้องกับการทำสงคราม และนโยบายทางการเมืองระหว่างรัฐ การกวาดต้อน และการเกลี้ยกล่อม

การอพยพย้ายถิ่นของผู้คนในสมัยนั้น นอกจากจะทำให้เกิดความหลากหลายของกลุ่มชนต่างกลุ่มชนแล้ว ในแง่ของวัฒนธรรม กลุ่มชนดังกล่าวยังได้นำเอาวัฒนธรรมประจำกลุ่มติดตัวมาด้วยเช่นกัน ชุมชนที่มีความหลากหลายทั้งในด้านกลุ่มชนและวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ เมื่อได้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ชิดกัน มีโอกาสปะทะสังสรรค์กันมากขึ้น วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มย่อมมีโอกาสที่จะเกิดการผสมผสาน (Acculturation) ยืม (Culture Borrowing) หรือกลมกลืน (Assimilation) ซึ่งกันและกันได้ และวัฒนธรรมที่เด่นกว่าก็ย่อมมีอิทธิพลที่สูงกว่าเป็นธรรมดา การผสมผสาน การยืม หรือการกลมกลืนทางวัฒนธรรม พอแยกกล่าวได้ดังต่อไปนี้

ความเชื่อ เช่น ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในพุทธศาสนา ความเชื่อตามลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์

ขนบธรรมเนียมประเพณี เช่น การแต่งกาย ภาษาพูด อาหารการกิน การดำรงชีวิต ที่เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน และการทำมาหากิน

เฉลิมศรี ธรรมบุตร จำเรียง ภาวิจิตร และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2517) ได้กล่าวถึงการย้ายถิ่น ของผู้มีอาชีพซุ้ดพลอย ณ กิ่งอำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด ว่า ปัจจัยดึง (pull factor) มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของผู้คนที่มีอาชีพซุ้ดพลอย ภายในบริเวณนี้มากกว่า ปัจจัยผลัก (push factor) ประชากรผู้ย้ายถิ่นส่วนมากเป็นเกษตรกรซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ ประชากรเหล่านี้ มีนิสัยชอบเสี่ยงโชค โดยเฉพาะการแสวงหารายได้ทางเศรษฐกิจ จึงมีผลทำให้โครงสร้างของกิ่งอำเภอบ่อไร่ มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และไม่เป็นระเบียบ

สุวิทย์ รุ่งวิสัย (2534) ได้อธิบายถึงเหตุผลบางประการของการอพยพย้ายถิ่นไว้ เช่น ประการแรก เหตุผลด้านสิ่งแวดล้อม (environmental factors) การเพิ่มขึ้นของประชากรจะเป็นเหตุให้สัดส่วนของแหล่งทำมาหากินต่อจำนวนประชากรลดน้อยลง จนอาจถึงขั้นไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดจึงต้องแสวงหาที่อยู่ใหม่เพื่อการดำรงชีพที่ดีขึ้น ประการที่สอง ด้านสังคม เศรษฐกิจ (socio-economic factors) เป็นแรงผลัก (push factors) ให้มีการย้ายถิ่นฐาน ในประเด็นนี้จะเป็นการชั่วคราวหรือถาวรก็ตาม เกิดจากการที่มนุษย์มีความต้องการที่จะมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ หรือการทำมาหากินไม่พอเลี้ยงชีพ ขาดแคลนอาหาร ได้รับความกดดันทางการเมือง มีความเป็นอยู่ทางสังคมและศาสนาต่างกัน ส่วนในด้านแรงดึงดูดนั้น อาจมีองค์ประกอบที่ดึงดูดใจ (pull factors) ซึ่งเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจเนื่องจากความสามารถในการตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐาน เช่น เกิดจากการหาที่ดินทำกินที่มีราคาถูกกว่าเดิม การคมนาคมสะดวก มีแหล่งการศึกษาสำหรับบุตรหลาน มีความเป็นอิสระในการนับถือศาสนา การเมือง และโอกาสที่จะมีภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้น ประการที่สาม ด้านจิตวิทยา (psychological

factors) โดยธรรมชาติมนุษย์ไม่เพียงแต่จะมีความสามารถในการเรียนรู้เท่านั้น แต่ยังมีความต้องการขั้นพื้นฐานหรือความอยากรู้อยากเห็นในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ จากเดิมที่มีอยู่ เพื่อให้ชีวิตเต็มไปด้วยการผจญภัยและมีประสบการณ์มากขึ้น

การอพยพย้ายถิ่นอันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกล่าวคือผู้ย้ายถิ่นจะนำเอาระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมเดิมของตนไปปฏิบัติในชุมชนใหม่ที่ตนเองเข้าไปอาศัยอยู่ ผู้ที่อาศัยอยู่เดิมอาจปฏิเสธ อาจรับเอาไว้บางส่วนหรือรับเอาไว้ทั้งหมดขึ้นอยู่กับธรรมชาติของชุมชนนั้น ในทางกลับกันเพื่อความอยู่รอดของกลุ่มผู้อพยพ ผู้อพยพอาจต้องมีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมของท้องถิ่นเดิม และเมื่อปฏิบัติต่อไปนาน ๆ ก็จะทำค่อย ๆ หลอมรวมวัฒนธรรมอันใหม่นั้นเข้ากับวัฒนธรรมของตน (สุวิทย์ รุ่งวิสัย, 2534 : 2-5)

วิเชียร รักการ (2529 : 92-97) กล่าวว่าสังคมมนุษย์นั้นไม่ได้อยู่ในสภาพที่หยุดนิ่ง หากแต่จะเคลื่อนไหวตลอดเวลา ดังนั้นแนวโน้มโดยทั่วไปของสังคมจึงอยู่ในสภาพที่จะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม อาจถูกจำแนกได้เป็น 2 ประเภท กล่าวคือพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) จะเกี่ยวข้องกับระดับพฤติกรรมเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งหมายถึงเป็นการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติการแสดงออกต่าง ๆ ที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์ของสมาชิกสังคม ส่วนในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม (cultural change) นั้น จะหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในระดับปทัสสถาน (norms) อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของระบบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ครอบคลุมสังคมนั้น โดยทั่วไป ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม สังคมจะไม่เปลี่ยนแปลงรวดเร็วหากจะมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ย่อย (social relations) ทางสังคมต่าง ๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่าง บิดามารดากับบุตร ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยที่ความสัมพันธ์ในระดับโครงสร้างจะยังไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะว่าอาจมีความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดขึ้นมาแทนที่ เพื่อที่จะทำให้สังคมอยู่ในสภาพที่สมดุลย์เคลื่อนที่ต่อไปได้ นอกจากนี้สังคมที่ไม่มีการติดต่อกับสังคมอื่นอาจไม่มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ทั้งนี้เป็นเพราะยังไม่เห็นตัวอย่างของสังคมอื่นที่ดีหรือที่แตกต่างไปจากตน การไม่เห็นตัวอย่างอาจมีผลทำให้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมดั้งเดิมของตน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536 : 28-29) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่า ปัจจัยที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายใน สังคม ซึ่งสามารถมองได้ 2 ลักษณะคือ

(1) ปัจจัยที่แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจกระทำการเปลี่ยนแปลง (manifest or intended) ได้แก่ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) การประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ (invention) การวางแผนทางสังคม การกระทำของปัจเจกบุคคลในสังคม เช่น ผู้นำ เป็นต้น

(2) ปัจจัยที่ไม่ได้แสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ ได้แก่ ความตึงเครียดภายในระบบสังคมและการขาดแคลนทรัพยากร ทำให้มีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นต้น

2. ปัจจัยภายนอกเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นได้ชัดก็คือ

(1) การเปลี่ยนแปลงลักษณะประชากร ได้แก่ การย้ายถิ่นของประชากร ความแตกต่างขององค์ประกอบของประชากร เช่น อายุ เพศ และการศึกษา เป็นต้น

(2) การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ สภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด เป็นต้น

(3) กลุ่มระบบจากภายนอก ได้แก่ การล่าอาณานิคมและการโจมตีจากชาติอื่น

(4) การยืมวัฒนธรรม ได้แก่ การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชนชาติอื่น หรือการยอมรับวัฒนธรรมอื่นมาใช้ ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2534 : 71-72) ได้กล่าวถึงการถึงเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ว่าตัวแปรที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีอยู่หลายตัวแปร และแต่ละตัวแปรสามารถแยกแยะเพื่อการวิเคราะห์ได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. นิเวศวิทยา

สภาพทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ สามารถกล่าวถึงสภาพนิเวศวิทยาที่อุดมสมบูรณ์ และไม่อุดมสมบูรณ์ ถ้าหากชุมชนใดอยู่ในสภาพที่มีสิ่งแวดล้อมที่ไม่อุดมสมบูรณ์ ย่อมจะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในอัตราที่ช้ากว่าชุมชนที่อยู่ในสภาพสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ และยังมีผลต่อการพัฒนาชีวิตของประชากรให้ดีขึ้นอีกด้วย หมายความว่า ถ้าสิ่งแวดล้อมในด้านนิเวศวิทยาดี มีที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์ก็ส่งผลให้มีรายได้ดี ขึ้นสามารถนำรายได้มาปรับปรุงความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้ดีขึ้น

2. การยอมรับสิ่งใหม่

ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ในด้านที่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การจะมีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้จะต้องมีแหล่งที่มาอยู่ 3 ประการ

1. การค้นพบ (discovery) คือ การที่ชาวบ้านได้ค้นพบทรัพยากร หรือการค้นพบพืชผลทางการเกษตรสมัยใหม่ทำให้ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพหรือมีรายได้ดีกว่าเดิม
2. การคิดค้นประดิษฐ์ (invention) คือ การที่มีผู้คิดค้น ประดิษฐ์สิ่งใหม่ขึ้นและมีประโยชน์ต่อชุมชน ประชาชนก็หันมารับสิ่งใหม่ ๆ นั้นมาใช้กันมากขึ้นเรื่อย ๆ
3. การแพร่กระจาย (diffusion) คือการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ จากสังคมอื่น หรือสังคมภายนอกเรียกได้ว่าเป็นการแพร่กระจายจากสังคมหนึ่ง เช่น การที่ชาวนาได้รับความรู้เทคนิคใหม่ ๆ ในการทำการเกษตรจากประเทศตะวันตก

อร กุ้งแก้ว (2522 : 3) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมเดิมของตน อันเป็นผลให้เกิดการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมใหม่ หรือเป็นเรื่องของการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ ไปปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สรุปได้คือ

1. ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (change agent) ต้องมีความสามารถในการวางแผน คาดคะเน มีความสามารถในการเลือกสื่อกลางในการติดต่อ
2. สิ่งปฏิบัติใหม่ ๆ หรือความคิด (innovation) ที่จะนำไปเผยแพร่เพื่อให้เกิดการยอมรับสิ่งใหม่ หมายความว่า สิ่งนั้นต้องนำไปปฏิบัติได้จริง ไม่ยุ่งยาก ประหยัดและเหมาะสมกับสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคม
3. ผู้รับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานโดยทั่วไป ความสามารถในการรับข่าวสาร ตลอดจนทัศนคติที่มีต่อสิ่งใหม่ ๆ ต่อผู้นำการเปลี่ยนแปลง และต่อตนเอง
4. สภาพสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ สภาพสังคม และวัฒนธรรมเดิมจะเอื้ออำนวยต่อการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ได้แค่ไหน อย่างไร เช่น ระบบการถือครองที่ดิน องค์การทางสังคม สภาพทางภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อบางประการของคนในสังคม
5. สมรรถภาพในการดำเนินงานของสถาบันที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถาบันต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จะทำให้กลุ่มคนนั้น ๆ เห็นถึงผลประโยชน์หรือเสียผลประโยชน์ในการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ได้แค่ไหน เช่น สถาบันสินเชื่อ สถาบันวิจัยและส่งเสริมการเกษตร การตลาด สื่อมวลชนและโครงสร้างทางสังคม เป็นต้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

วิเชียร รักราม (2529 : 116) ให้ความเห็นเกี่ยวกับเหตุผลจากการรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่ต่าง ๆ เข้ามาว่า เนื่องจากความต้องการที่จะพัฒนาประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองแบบประเทศตะวันตก แต่สิ่งที่ติดตามเทคโนโลยีเหล่านั้นเข้ามา คือการที่วิถีชีวิตในสังคม รวมทั้งสภาพแวดล้อม ต้องแปรเปลี่ยนไปเพื่อรองรับเทคโนโลยีเหล่านั้น

Moore (1968) ได้รวมเอาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไว้ใน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยถือว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นที่แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมย่อมเกี่ยวพันกัน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต้องอาศัยตัวการหรือผู้กระทำซึ่งเป็นบุคคลในสังคมหรือสถาบันสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็ต้องอาศัยวัฒนธรรมมาเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากข้อความดังกล่าวจึงสามารถอธิบายถึงเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการปรับตัวด้านเทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมดังนี้

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

1. การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน (infrastructure) เช่น การมีถนนเข้าหมู่บ้านทำให้การไปมาสะดวกแก่การขนส่งสินค้า เมื่อก่อนมีการบรรทุกเกวียน และใช้แรงคนแบกหามสินค้า เมื่อมีถนน มีรถยนต์ ก็สามารถขนส่งได้ทีละมาก ๆ สามารถนำสินค้าไปขายยังต่างหมู่บ้านได้ การมีไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านก็อำนวยความสะดวกในการใช้พลังงานและให้แสงสว่างทำให้เพิ่มผลผลิตได้มากและรวดเร็วขึ้น

2. หมู่บ้านมีคนเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจแบบเดิมจึงเปลี่ยนเป็นแบบการค้า มีการแข่งขันกันในตัว เช่น การทอดผ้าเพื่อขาย ทำกันเกือบทุกครัวเรือน เพราะความต้องการใช้ผ้ามีมากขึ้น จะพึ่งแต่อาชีพหลัก คือการทำนาอย่างเดียวจะไม่เพียงพอต่อการครองชีพ การค้าขายกระจายอย่างรวดเร็ว มีทั้งค้าขายในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้าน

3. ทรัพยากรหลัก เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ มีจำนวนจำกัด และลดคุณภาพลงอย่างมาก เช่นที่ดินนา เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ก็ถูกแบ่งปันให้ลูกหลานจากที่เคยมีนามาก ก็มีคนละไม่ก็ไร่ และที่นาก็ยังเป็นดินจืด ผลผลิตต่ำลง บางรายมีที่นาน้อย ชาวไม่พอบริโภคในครอบครัวจึงต้องหาอาชีพเสริม เรื่องน้ำก็ยังขาดแคลนต้องอาศัยน้ำฝนทุกปี เรื่องของป่าไม้ชาวบ้านพึ่งป่าไม่ได้อีกแล้ว เพราะเหลือเฉพาะป่าช้าและดอนปู่ตาซึ่งทำหน้าที่ได้เฉพาะเป็นป่าวัฒนธรรมของหมู่บ้านเท่านั้น

4. แนวคิดแบบทุนนิยม ชาวบ้านมีค่านิยมแบบบริโภคมมากขึ้น ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ต้องการ เช่น บ้านหลังใหม่ เครื่องใช้ที่ทันสมัย เครื่องอำนวยความสะดวกที่ยังไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต มีการแข่งขันกัน สะสมวัตถุอันเป็นผลทำให้เกิดภาวะหนี้สิน

สาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในสถาบันสังคมจะเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. ความต้องการของมนุษย์ (human needs) รวมถึงความต้องการของสังคมกลุ่มและปัจเจกบุคคล ซึ่งอาจเป็นความต้องการพื้นฐาน หรือเป็นความต้องการตามธรรมชาติ ความต้องการของมนุษย์นี้เกี่ยวข้องกับปัญหาพื้นฐานของชีวิต

2. ปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ คือ ปัญหาที่มนุษย์ต้องแก้ไขตัวเอง ต้องการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

3. สิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมเรียกว่า วัฒนธรรมทางวัตถุ

4. ความชำนาญงานและเทคนิค (skill and techniques) เป็นวิธีการทำสิ่งต่าง ๆ ปัจเจกบุคคลภายในวัฒนธรรมอาจเรียนรู้ได้ และมีแนวโน้มที่จะมีความชำนาญงานและเทคนิคต่าง ๆ เหมือนกัน

5. ทักษะคิดและค่านิยม (attitudes and values) ซึ่งถูกถ่ายทอดให้แก่ปัจเจกบุคคลในสังคม สมาชิกของสังคมหรือกลุ่มมีแนวโน้มที่จะมีทัศนคติและค่านิยมเป็นส่วนรวมเหมือนกัน

6. แบบแผนของระบบสังคม แบบแผนหรือการจัดระเบียบสังคมเป็นเรื่องที่ประชาชนแบ่งแยกออกเป็นกลุ่ม และแบ่งลำดับชั้นของตัวเอง เพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานของชีวิต

โดยสรุปความสัมพันธ์ระหว่างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมนั้น จำเป็นต้องแยกผลของความเกี่ยวพันกันระหว่างเทคนิควิทยา เศรษฐกิจ และกระบวนการเชิงนิเวศวิทยา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันดังนี้

1. ในขอบเขตของเทคนิควิทยา เปลี่ยนแปลงจากเทคนิควิทยาแบบง่าย ๆ มาเป็นการใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

2. ในด้านการเกษตร เปลี่ยนวิธีการปลูกเพื่อยังชีพมาเป็นสินค้าทางเกษตรกรรมเพื่อการค้า

3. ในวงการอุตสาหกรรม เปลี่ยนจากการใช้แรงงานมนุษย์หรือสัตว์มาเป็นใช้แรงเครื่องจักร

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับการดำรงรักษาวัฒนธรรมและการปรับตัว

จากการที่มนุษย์มีวัฒนธรรมเป็นของกลุ่มของตนเองและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตลอดเวลา เมื่อมาถึงช่วงระยะหนึ่ง การรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้ามา จะเกิดการปรับตัว (adaptation) เข้ากับสิ่งนั้น ดังมีผู้ให้ความหมายของการปรับตัวไว้ดังนี้

สุชา จันทรโสม (2536 : 135) ให้ความหมายของการปรับตัวว่า หมายถึงกระบวนการที่บุคคลได้แสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายต่าง ๆ ในสิ่งแวดล้อมของเขา มนุษย์ทุกคนต้องมีการปรับตัวทราบเท่าที่เขาดำรงชีวิตอยู่ มนุษย์ต้องแก้ปัญหาเพื่อความสำเร็จในการทำงาน เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อสนองความต้องการทางกาย จิตใจ และสังคม นอกจากนี้การปรับตัวทำให้เกิดมีแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอกที่กระทบตัวบุคคลและสภาวะจิตใจของบุคคลที่ได้รับ ทำให้เกิดการกระตุ้นความต้องการให้เกิดขึ้น บุคคลจึงมีความจำเป็นที่ต้องใช้การไตร่ตรอง และการเลือกสรร เพื่อให้ได้มาซึ่งความปรารถนาและความต้องการที่เหมาะสมกับตนเอง

ผ่องพันธ์ มณีรัตน์ (2521 : 9-10) กล่าวถึงการปรับตัว หมายถึงการที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มมีการปรับพฤติกรรมของตนให้เข้ากันได้ หรืออยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขในชีวิต อาทิ ชายและหญิงแต่งงานกัน จำเป็นต้องปรับตัวเองให้เข้ากับความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ทั้งนี้การปรับตัวอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง เช่น กรณีที่มีผู้อพยพจากถิ่นอื่นเข้ามาอยู่ในสังคม เป็นจำนวนมาก ย่อมก่อให้เกิดพฤติกรรมกลุ่มขึ้น อาจทำให้เกิดความตึงเครียด และเป็นศัตรูกันระหว่างกลุ่มได้ ทำให้กลุ่มชนที่อยู่มาแต่เดิมต้องปรับตัวเพื่อรับกลุ่มใหม่ ขณะเดียวกันกลุ่มใหม่ก็ต้องปรับเปลี่ยนการดำรงชีวิต และแนวคิดด้วยเช่นกันเพื่อให้เกิดการยอมรับระหว่างกัน และในลักษณะเช่นนี้จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปด้วย

ลออ หุตางกูล (2522 : 58) กล่าวว่า การปรับตัวของบุคคลโดยทั่วไปนั้น แบ่งแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ การปรับตัวด้านร่างกาย และการปรับตัวด้านจิตใจ ซึ่งการปรับตัวด้านร่างกายนั้นเป็นการปรับตัวต่อสิ่งเร้า โดยการเปลี่ยนแปลงการทำงาน ส่วนประกอบโครงสร้าง เพื่อรักษาความสมดุลย์ของชีวิต ส่วนการปรับตัวด้านจิตใจเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งเร้า โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม บุคลิกภาพ ความเชื่อ ความคิด เพื่อขจัดความตึงเครียดและให้มีดุลยภาพหรือความสงบสุขของจิตใจ

การรับเอาวัฒนธรรมของเราจากการอบรมสั่งสอน โดยวิธีการถ่ายทอดและการขัดเกลา ก็คือการธำรงรักษาวัฒนธรรม ดังนั้นจึงมีผู้ให้ความหมายการธำรงรักษาวัฒนธรรมโดยวิธีการถ่ายทอด และการขัดเกลาไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 16-24) กล่าวถึงการถ่ายทอดความรู้ว่า คือกระบวนการทางสังคมซึ่งดำเนินอยู่ตลอดเวลา ในกระบวนการนี้มนุษย์จะซึมซับเอาวัฒนธรรมและลักษณะต่าง ๆ ของสังคมเข้าไปไว้ในโครงสร้างบุคลิกภาพของตน การเรียนรู้ที่ซึมซับนี้เกิดจากอิทธิพลของประสบการณ์ และหลังจากผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ไปที่ละขั้น บุคคลจะเริ่มยอมรับสิ่งเหล่านั้น การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดที่จะพัฒนาบุคลิกภาพ การถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญคือครอบครัว ที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดไปจนแยกครอบครัว นอกจากนั้น การถ่ายทอดยังจะได้รับในกลุ่มเพื่อน กลุ่มโรงเรียน กลุ่มอาชีพ สื่อมวลชน องค์การศาสนา

ประเวศ วะสี (2532 : 14) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวเป็นประโยชน์ต่อลูกมาก การที่ลูกได้ทำงานร่วมกับ พ่อ แม่ จะเป็นการเพิ่มพูนสติปัญญา ทักษะ และอารมณ์ร่วมอยู่ด้วย

อานนท์ อาภาภิรม (2525 : 12) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มคนส่วนใหญ่ มักจะเกี่ยวข้องกับเรื่อง ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี การแต่งกาย การเมือง เศรษฐกิจ สังคม การบันเทิง และอาหารการกิน การที่บุคคลอยู่ร่วมกันในสังคม จะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อถ่ายทอดความคิดเห็นและประสบการณ์ให้กันและกัน มีการจัดระเบียบของสังคม เพื่อเป็นแนวทางกำกับพฤติกรรมของแต่ละบุคคลตลอดจนเพื่อนมนุษย์ที่เกิดขึ้นใหม่

การธำรงรักษาวัฒนธรรม นอกจากจะมีกระบวนการโดยการถ่ายทอดแล้ว ยังมีกระบวนการโดยการขัดเกลาสมาชิกในครอบครัวเพื่อให้มีการสืบทอดวัฒนธรรมไว้ จึงมีผู้ให้ความหมายของการขัดเกลาไว้ดังนี้

ชิตยา สุวรรณรชฎ (2527) ให้ความหมายไว้ว่า การขัดเกลาทางสังคม คือการฝึกหัดให้บุคคลรู้จักเอาบทบาทไปใช้ เมื่อมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลอื่น

ปฟานิ วิถีวัฒนา (2523 อ้างใน ชิตยา สุวรรณรชฎ, 2527) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมคือกระบวนการ (process) ที่สังคมหรือกลุ่ม สั่งสอนโดยตรงหรือโดยอ้อมให้ผู้ที่จะเป็นสมาชิกของกลุ่มได้เรียนรู้และรับเอาระเบียบ วิธี กฎเกณฑ์ ความประพฤติ และค่านิยมต่าง ๆ ที่กลุ่มหรือสังคมได้กำหนดไว้เป็นระเบียบของความประพฤติ และความสัมพันธ์ของสมาชิกของกลุ่มหรือสังคมนั้น

อาานนท์ อาภาภิรม (2525 : 55) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการเรียนรู้ อย่างหนึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมที่มนุษย์คิดค้นขึ้นเพื่อให้สมาชิกในสังคมได้รับและยึดถือ ปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน ทั้งทางบุคลิกภาพ ความเชื่อ เป็นการให้การศึกษาที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ บุคคลเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมมีความเข้าใจในวัฒนธรรม มีทักษะและความรู้ต่าง ๆ ที่จำเป็นใน การประกอบอาชีพเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันไปจนตลอดชีวิตที่บุคคลจะต้องประสบไม่ว่าจะเป็น การให้การอบรมทางตรงหรือทางอ้อม หรือการมีส่วนร่วมในรูปแบบของสังคม สมาชิกจะต้องเรียนรู้ ค่านิยม กฎเกณฑ์ใหม่โดยมี พ่อ แม่ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนสำคัญในการเลี้ยงดูเด็ก นอกจากนี้ การขัดเกลายังเป็นกระบวนการช่วยให้บุคคลมีการเรียนรู้ วัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี บรรทัดฐานของสังคม อุปนิสัย คุณค่าของระบบสังคมที่ตนอยู่ ยอมทำตามกฎเกณฑ์ของสังคมใน ชีวิตประจำวันจนกลายเป็นนิสัย

Steward (1995) ได้กล่าวถึงการปรับตัวว่า "วัฒนธรรม" เป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคมและ ลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ปัจจุบันการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมมนุษย์จะต้องเผชิญกับ ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวตลอดเวลา จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุขเป็นไปตามความต้องการของตัวเอง

สุรางค์ โค้วตระกูล (2536 : 115) กล่าวถึงงานวิจัยของอับราฮัม มาสโลว์ ซึ่งได้ สร้างทฤษฎีที่ได้จากการรวบรวมความคิดของนักจิตวิทยาเกสตัลท์และนักจิตวิเคราะห์ที่เรียกว่า Holistic Dynamic Theory ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ผสมผสานทฤษฎีเชิงพฤติกรรม ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ของ فروยด์ และทฤษฎีมานุษยนิยม ดังนี้

มาสโลว์ได้แบ่งความต้องการพื้นฐาน (basic need) ออกเป็น 5 ประเภทคือ ความ ต้องการทางสรีระ หรือความต้องการทางร่างกาย (physiological หรือ physical needs) ความ ต้องการความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ (safety needs) ความต้องการความรักและเป็นส่วน หนึ่งของหมู่ (love & belonging needs) ความต้องการที่จะรู้สึกว่ามีค่า (esteem needs) และความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองที่ตามศักยภาพของตน (self actualization) ความหมายของความต้องการพื้นฐาน 5 ชนิด ตามทฤษฎีของมาสโลว์

ความต้องการทางสรีระ (physiological needs) หมายถึงความต้องการพื้นฐานของร่างกาย เช่น ความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ และการพักผ่อน เป็นต้น ความต้องการ เหล่านี้เป็นความต้องการที่จำเป็นสำหรับมีชีวิตอยู่ มนุษย์ทุกคนมีความต้องการทางสรีระอยู่เสมอ จะขาดเสียไม่ได้ ถ้าอยู่ในสภาพที่ขาดจะกระตุ้นให้ตนมีกิจกรรมจนหายวายที่จะสนองความต้องการ

ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ (safety needs) หมายถึงความต้องการความมั่นคงปลอดภัยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เป็นอิสระจากความกลัว ขู่เข็ญ บังคับจากผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เป็นความต้องการที่จะได้รับการปกป้องคุ้มกัน ความต้องการประเภทนี้เริ่มตั้งแต่วัยทารก จนกระทั่งวัยชรา ความต้องการที่จะมีงานทำเป็นหลักแหล่งก็เป็นความต้องการเพื่อสวัสดิภาพของผู้ใหญ่อย่างหนึ่ง

ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ (love and belonging needs) มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาจะให้เป็นที่ยรักของผู้อื่นและต้องการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และเป็นส่วนหนึ่งของหมู่ ทราบว่าทุกคนยอมรับตนเป็นสมาชิก คนที่รู้สึกเหงาไม่มีเพื่อนมีชีวิตที่ไม่สมบูรณ์เป็นผู้ที่จะต้องซ่อมความต้องการประเภทนี้ คนที่รู้สึกว่าตนเป็นที่ยรักและยอมรับของหมู่จะเป็นผู้ที่สมปรารถนาในความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของหมู่

ความต้องการที่จะรู้สึกว่ามีค่า (esteem needs) ความต้องการนี้ประกอบด้วยความต้องการที่จะประสบความสำเร็จ มีความสามารถต้องการที่จะให้ผู้อื่นเห็นว่าตนมีความสามารถและมีคุณค่าและมีเกียรติ ต้องการได้รับความยกย่องนับถือจากผู้อื่น ผู้ที่มีความสมปรารถนาในความต้องการนี้จะเป็นผู้ที่มีความมั่นใจตนเอง เป็นคนมีประโยชน์และมีค่า ตรงข้ามกับผู้ขาดความต้องการประเภทนี้จะรู้สึกว่าตนไม่มีความสามารถและมีปมด้อย มองโลกในแง่ร้าย

ความต้องการที่จะรู้จักตนเองตามสภาพที่แท้จริงและพัฒนาตามศักยภาพของตน (self actualization needs) เป็นความต้องการที่จะรู้จักตนเองตามสภาพที่แท้จริงของตน จะกล้าที่จะตัดสินใจเลือกทางเดินของชีวิต รู้จักค่านิยมของตนเองมีความจริงใจต่อตนเอง ปรารถนาที่จะเป็นคนดีที่สุดในด้านความสามารถทำได้ ทั้งทางด้านสติปัญญา ทักษะ และอารมณ์ความรู้สึก ยอมรับตนเองทั้งส่วนดีส่วนเสียของตน ที่สำคัญที่สุดก็คือการมีสติที่จะยอมรับว่าตนใช้กลไกในการป้องกันตนในการปรับตัวและพยายามที่จะเลิกใช้ เปิดโอกาสให้ตนเองเผชิญกับความจริงของชีวิตเผชิญกับสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ โดยคิดว่าเป็นสิ่งที่ท้าทาย น่าตื่นเต้นและมีความหมาย กระบวนการที่จะพัฒนาตนเองเต็มที่ตามศักยภาพของตน เป็นกระบวนการที่ไม่มีจุดจบตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่ ผู้ที่มีความสมปรารถนาในความต้องการขั้นนี้จะเป็นผู้ที่มีความพอใจและสันโดษในชีวิตทั้งด้านอาชีพและด้านส่วนตัว

2.5 สรุปประเด็น

1. วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน เกิดจากความจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต อันมีแนวทางประเพณี ปฏิบัติที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน สามารถศึกษาได้จากวิถีชีวิตประจำวัน ที่ได้มาจากการเรียนรู้ การสัมผัสประสบการณ์ แล้วมีการปรับตัว ถ่ายทอด ปรับเปลี่ยน และเคลื่อนไหวสืบต่อ
2. สังคมวัฒนธรรมไม่เคยหยุดนิ่ง แต่มีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ดังที่นักวิจัยเช่นชลิต วิพัทนะพร ได้ศึกษาเรื่องการอพยพย้ายถิ่นของชาวอีสาน ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ภายหลังจากอพยพ ในสภาพแวดล้อมใหม่
3. Moore ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เกิดจากความเจริญทางด้านเทคโนโลยี อันนำไปสู่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเป็นการยกระดับประเทศให้มีความเจริญรุ่งเรืองแบบตะวันตก การพัฒนาดังกล่าวทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชน
4. แนวความคิดของ J.H. Steward ที่กล่าวถึงการใช้เทคโนโลยีและระบบเศรษฐกิจ ในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม ของวัฒนธรรมเดิม ซึ่งแนวความคิดได้สอดคล้องกับนักวิจัย และนักจิตวิทยา เช่น ซูซา จันท์โฮม และมาสโลว์ที่ได้กล่าวถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ อันนำไปสู่การปรับตัว เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมสิ่งแวดล้อมใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงการดำรงรักษาวัฒนธรรม และการถ่ายทอด ไปยังอนุชนรุ่นหลัง